

Міжнародний досвід

УДК 37.016:504

*Онопрієнко В.,
к. пед. н., доцент
Сумського національного
аграрного університету*

ЕКОЛОГІЧНА ОСВІТА ЯК ПРЕДМЕТ МІЖНАРОДНОЇ СПІВПРАЦІ

Екологічна освіта розглядається як сфера міжнародного співробітництва, основним елементом якої є навчання на відповідних курсах у зарубіжних університетах та отримання диплома про вищу екологічну освіту міжнародного зразка.

Ключові слова: студент, освіта, екологія, навчання, культура, міжнародне співробітництво.

Экологическое образование рассматривается как сфера международного сотрудничества, основным элементом которой является обучение на соответствующих курсах в зарубежных университетах и получения диплома о высшем экологическом образовании международного образца.

Ключевые слова: студент, образование, экология, обучение, культура, международное сотрудничество.

Environmental education is seen as the sphere of international cooperation, the main element of which is the training of the relevant courses at universities abroad and receiving a diploma of higher environmental education of international standard.

Keywords: student, education, environment, education, culture, international cooperation.

Шлях до високої екологічної культури лежить через ефективну екологічну освіту. На початку 3-го тисячоліття екологічна освіта стала необхідною складовою гармонійного, екологічно безпечного розвитку. Екологічне виховання та інформування населення, підготовка висококваліфікованих фахівців названі в програмних документах найвизначнішого міжнародного форуму ХХ ст. в Ріо-де-Жанейро (1992), присвяченого навколишньому середовищу і сталому розвитку, одним з найважливіших і необхідних засобів здійснення переходу до гармонійного розвитку всіх країн світу. Це положення підкреслюється і в останніх міжнародних документах (міжнародний звіт "Ріо+5", "Керівництво з підготовки національних доповідей про виконання країнами "Порядку денного на ХХІ сторіччя" та ін.) [1]. У розвинених державах розроблені та вдосконалюються різні програми й концепції розвитку екологічної освіти, програми й плани підготовки спеціалістів-екологів сучасного рівня. За кілька останніх років видано багато посібників і підручників, науково-популярної й публіцистичної літератури, знято фільми й розроблено рекомендації еколога-освітнього змісту. В більшості країн світу екологія стала обов'язковою дисципліною в усіх школах і вищих закладах освіти, в багатьох вищих навчальних закладах створено кафедри або факультети екологічного профілю, проведено сотні екологічних національних і міжнародних семінарів, конференцій, з'їздів.

У найближчому майбутньому вирішити сучасні екологічні проблеми буде неможливо без фахівців у сфері практичної екології. Це стверджувалося ще Концепцією екологічної освіти та виховання в Україні (грудень 2001 р.). Цей документ констатував необхідність розширення профілів екологічної освіти, поліпшення її якості, яка повинна відповідати міжнародним вимогам. Через відсутність екологів практичного напрямку все ще продовжується поглиблення екологічної кризи в багатьох регіонах держави. Варто зазначити, що ще в січні 2003 року у Верховній Раді України відбулися Слухання про стан дотримання природоохоронного законодавства в Україні. Був зроблений висновок, що в цілому по країні в атмосферу, водний басейн і ґрунтовий покрив щорічно надходить по 60 млн т небезпечних речовин, що становить більше тонни на кожного жителя. В середині 2004 р. ця цифра досягла близько 5 кг за добу на одну людину. За результатами Слухань у постанові було відзначено, що через низький рівень дотримання вимог природоохоронного законодавства стан природного середовища у нас майже критичний, тому що відсутня стратегічна екологічна політика, яку повинні формувати кваліфіковані фахівці на місцях – на кожному підприємстві будь-якої форми власності.

Очевидно, що деградація та знищення природи є наслідком “економії” коштів на підготовку фахівців-екологів виробничого профілю. Так, у 2008 р. порушено більше тисячі кримінальних справ, з них 752 передано до судів різного рівня, притягнуто до відповідальності 17 тисяч посадових осіб, відшкодовано збитків на 19 млн грн. У 1980 р. до Червоної книги України було внесено 85 видів тварин, а тепер – понад 400. Це результати відсутності в органах державної влади кваліфікованого персоналу з питань охорони навколишнього середовища.

І все це – результат відсутності ефективного екологічного контролю на всіх рівнях державного управління, бо часто посади займають фахівці-суміжники – лікарі, вчителі, інженери, а керівниками в цій важливій системі нерідко є люди, необізнані з екологією, через дії яких потерпає природа, її ресурси. І, як наслідок, – махрове браконьєрство у водоймах, знищення тварин і рослин на суходолі, участь таких “фахівців-екологів” у браконьєрській діяльності, їх корумпованість.

Якщо достатня кількість таких фахівців з’явиться в усіх галузях промислового, сільськогосподарського виробництва і контрольно-управлінських державних органах, можна буде очікувати поліпшення екологічного стану в усіх регіонах країни.

Існує думка, що критичний стан української екології потребує фахівців у галузі екологічного менеджменту. Однак, на жаль, в жодному з регіонів України зі складним екологічним станом, де спостерігається високий рівень захворюваності, смертності, до цього часу у жодному вищому навчальному закладі не проводиться підготовка фахівців у сфері екологічного менеджменту й аудиту.

Центральні вищі навчальні заклади Києва, Харкова, Одеси та інших великих міст не зможуть підготувати висококваліфікованих фахівців у короткі терміни. У цьому питанні потрібна державна підтримка – принаймні зацікавленість у спеціалістах екологічного менеджменту й аудиту, менеджменту в природоохоронній діяльності. Спеціаліст у галузі екологічного менеджменту повинен бути так само затребуваний як економісти і бухгалтери, лікарі та вчителі. Однак і досі держава до цього не прагне. Фахівець-еколог практичного профілю – це, насамперед, економіст із глибокими знаннями практичної екології в галузі екологічного менеджменту й аудиту, екологічного права, сучасних методів аналізу речовин. Адже, без таких фахівців неможливий екологічно сталий, гармонійний розвиток країни. Поняття стійкого розвитку з екологічного погляду означає діяльність, у результаті якої не повинно відбуватися вичерпання відновлюваних ресурсів – повітря, питної води, рослин, тварин, збільшення фонових

концентрації шкідливих речовин, погіршення комфортності життя на певній території, пов'язаної з тривалістю життя, показниками смертності, народжуваності, інтелектуально-освітнім рівнем населення. Виходячи з вищевикладеного, можна визначити поняття екологічної освіти для сталого розвитку. Це неперервний освітній процес, результат якого – сформовані екологічні знання, свідомість, етика і мораль, що дасть можливість здійснити принципи екологічно стійкого розвитку суспільства. З цього випливає методологія, зміст і технології екологічної освіти, яка є основою стійкого розвитку держави, цивілізації.

Необхідність формування екологічної культури як складової гармонійно розвиненої особистості відображено в Державній національній програмі “Освіта. Україна 21 століття”, в Концепції національного виховання, Державному стандарті освіти в Україні. Однак реально екологічна освіта, виховання не стали обов'язковою частиною навчального процесу на всіх його рівнях. Від сучасної якісної екологічної освіти на всіх її етапах залежить ефективність екологічного виховання і прищеплення екологічної свідомості населенню, а без цього неможливо подолати екологічну кризу в країні. Цими питаннями повинні опікуватись і громадські організації України. Зараз на території України вже зареєстровано 373 великі громадські недержавні організації і 343 державні організації екологічного профілю, в тому числі 35 спеціалізованих вищих навчальних закладів. У вирішенні проблем екологічної освіти слід ширше використовувати цей великий потенціал, особливо тих організацій, які мають наукові кадри вищої кваліфікації. Вони могли б на місцях вирішити ряд важливих проблем державної ваги: інвентаризація несанкціонованих смітників у межах прибережної смуги Азовського моря; інвентаризація джерел природного і техногенного радіоактивного випромінювання в пляжній зоні; організація проєктів створення природно-заповідних територій і кадастру природно-рекреаційних ресурсів у регіонах України; регулярне інформування громадськості Росії й України про екологічний стан Азовського моря та його узбережжя, що відповідає логіці сталого розвитку.

Проте не варто недооцінювати й діяльність вищих навчальних закладів у формуванні системи екологічної освіти. Кожен вищий навчальний заклад входить до системи освіти України, але в той же час являє собою окрему самоврядну одиницю з доволі широкими повноваженнями. Серед таких повноважень є співпраця між університетами України, Європи і світу з наукових та освітніх питань.

Наприклад, навчальні плани факультету екології Національного аграрного університету України адаптовані до системи вищої освіти

США та інших розвинутих країн світу. Це дає змогу студентам продовжувати навчання на відповідних курсах у зарубіжних університетах і отримувати дипломи про вищу освіту міжнародного зразка. Щороку біля 60 студентів старших курсів проходять стажування та навчання в передових університетах Західної Європи та США, а також на спеціалізованих фермах.

Викладачі та студенти факультету аграрного менеджменту беруть безпосередню участь у таких міжнародних програмах і проектах: Німецькомовна магістерська програма з бізнес-адміністрування (міжнародна версія – Master of Business Administration in Agriculture) у співпраці з Університетом прикладних наук Вайнштефан, відд. Трісдорф (Німеччина) – Англomовна заочна програма “MBA in Agribusiness”, акредитована Європейською Радою MBA-програм – Проект TEMPUS-TACIS “Youth Education for Agribusiness”, метою якого є практично орієнтоване стажування студентів НАУ на сільськогосподарських підприємствах Німеччини та Ірландії; Магістерська програма (International Postgraduate Study) в Університеті Ангальт, Бернбург (Німеччина); Німецько-український семінар з питань економіки і підприємства для викладачів ВНЗ України (Університет Вайнштефан відд. Трісдорф (Німеччина); Програма академічних обмінів імені Фулбрайта в Україні під егідою Конгресу Сполучених Штатів Америки за посередництвом USAID; Виробниче стажування студентів у Великобританії та країнах Західної Європи; Програма “Підтримка жінок-фермерів” під егідою ООН; Літній інститут економічного навчання, м. Нітра (Словаччина); Проект TEMPUS-TACIS. Учасниками проекту є Університет м. Гент (Бельгія), Університет ім. Гумбольдта (м. Берлін, Німеччина).

Україна має на сьогодні законодавчо визначені в програмних документах стратегії екологізації розвитку базових галузей і секторів економіки. Проблема полягає в забезпеченні їх дієздатності, відпрацьовуванні механізмів реалізації. Ця проблема може бути вирішена лише шляхом створення могутніх секторальних (корпоративних) систем екологічного керування відповідно до міжнародних стандартів і європейського регламенту з відповідними ефективними економічними механізмами.

Головними результатами міжнародного співробітництва України у галузі екологічного права та екологічної політики є:

- відображення національних інтересів і позиції держави в директивних документах та рішеннях форумів міжнародних міжурядових організацій;

- розширення сфери міжнародного співробітництва завдяки укладенню нових угод, договорів і програм;
- посилення міжнародно-політичного авторитету України та зміцнення національно-правової бази;
- підвищення екологічної кваліфікації (правової, технологічної та методології управління), спрямованої на покращання екологічної ситуації в Україні;
- отримання від міжнародного співтовариства допомоги в галузі охорони довкілля тощо [2].

Разом з цим в екологічній сфері існує ціла низка зовнішніх загроз, які здатні негативно впливати на формування національної екологічної політики та зумовлені внутрішніми тенденціями розвитку нашої держави. В комплексі зазначених проблем основне місце займають: низька пріоритетність проблем охорони навколишнього природного середовища в комплексі внутрішніх проблем держави; порівняно низький рівень соціально-економічного розвитку, який ставить у залежність екологічну ситуацію в державі від вектора економічного розвитку. В цьому контексті перехід до моделі сталого розвитку в Україні пов'язаний, передусім, зі ступенем економічної міцності держави, її регулюючими функціями та здатністю об'єктивно впливати на внутрішні макро- і мікроекономічні процеси в державі; природоохоронні установи в Україні характеризує слабкість фінансових і людських ресурсів, обмежені важелі впливу; прорахунки в оцінці потенційних можливостей і переваг для України від активної та повноправної участі в міжнародному природоохоронному співробітництві; невикористання свого екологічного потенціалу, як країни, яка пережила одну з найжахливіших екологічних катастроф людства.

Зазначені вище загрози багато в чому обумовлені неадекватним розумінням процесу виникнення нових нетрадиційних проблем міжнародних відносин, які мають місце сьогодні, і в основу яких покладені тенденції до загострення екологічної катастрофи, глобального характеру її складових і невідкладністю проведення на міжнародному рівні відповідних превентивних заходів подолання екологічних негараздів.

Так звана “екологічна дипломатія”, яка є об'єктивною реальністю більшості країн європейського регіону, не знайшла свого адекватного втілення не лише у внутрішній політиці України, а й у науково-теоретичних розробках проблематики охорони навколишнього природного середовища. Разом з цим останнім часом ця галузь дипломатичної діяльності фактично перетворилася на специфічну та важливу складову міжнародного співробітництва як у багатосторонньому, так і двосторонньому форматі. Злагоджена міжнародна діяльність українських

установ з метою охорони навколишнього природного середовища дозволяє не лише оперативно реагувати на зовнішні виклики, але й використовувати екологічну дипломатію як засіб впливу та просування своїх інтересів.

Пасивна участь України в процесі формування природоохоронного співробітництва міжнародної спільноти загрожує нашій державі втратою позицій у двосторонньому та багатосторонньому переговорному процесі з екологічної проблематики, можливості впливати на хід формування глобальної стратегії сталого розвитку та обстоювати свої національні інтереси в ході зазначеного процесу, нав'язуванням незрозумілих неадекватних пріоритетів, які не кореспондуються з внутрішніми перевагами та національними цінностями нашої держави.

Лише зрозумівши наявні загрози і кореспондувавши їх з ефективними заходами на національному рівні, Україна зможе стати активним учасником глобальної системи захисту навколишнього природного середовища, формувати її й адекватно забезпечувати підтримку своїх національних інтересів у галузі збереження та сталого використання природних ресурсів [3, с. 98–104]. Відповідно до міжнародного екологічного права та принципів, проголошених на Міжнародній конференції 1992 р. у Ріо-де-Жанейро, кожна держава має суверенне право на проведення власної природоохоронної політики та політики розвитку і гарантувати у межах своєї юрисдикції або контролю, що їх дії не шкодять навколишньому середовищу інших держав або районів, які перебувають за межами дії їх національних законів [4, с. 148–159]. Ці та інші принципи міжнародного співробітництва в галузі екології свідчать про те, що ефективне вирішення проблем, пов'язаних з глобальною екологічною кризою, можна здійснювати, насамперед, завдяки суворому дотриманню екологічного законодавства як на національному, так і на міжнародному рівнях.

Беручи до уваги “україноцентричний” підхід до типології держав світу [5], Україна повинна надавати більше уваги вивченню екологічної ситуації сусідніх держав і їхніх регіонів, зокрема прикордонних. Вивчення міждержавних екологічних взаємозв'язків, прилеглих до кордону територій, має не тільки наукову, а й практичну мету.

Вдосконалення міжнародного співробітництва у галузі екологізації економіки, екологізації освіти, екологічного права та екологічної політики треба починати не з макро-, а з мікрорівня. Тобто застосовувати сучасну наукову формулу: “Мислити глобально, діяти регіонально”. Особливе місце у цьому напрямі посідає транскордонне співробітництво. Прикордонні території суміжних держав мають багато спільних рис не

тільки у природно-географічному, а й в еколого-правовому, еколого-політичному, еколого-економічному та інших аспектах, тому питання екологізації транскордонних відносин є особливо актуальними.

Важливим моментом екологізації транскордонного співробітництва є об'єднання зусиль науково-дослідних, еколого-економічних, еколого-правових та управлінських структур суміжних прикордонних територій з метою використання всього наявного потенціалу.

Для оптимального і водночас об'єктивного еколого-економічного транскордонного співробітництва дослідження прилеглих до кордону територій повинні проводити одночасно спеціалісти двох сусідніх держав, при потребі залучаючи і третю сторону (представників-фахівців інших держав). Незалежно від тих чи тих непорозумінь у міжнародних відносинах, що склалися історично, нині необхідно шукати цивілізовані шляхи вирішення багатьох міждержавних проблем, особливо екологічних.

Тільки вивчаючи транскордонну екологізацію економіки, є реальні можливості вирішити чимало існуючих еколого-економічних, еколого-правових та еколого-політичних міждержавних проблем. Це допоможе:

- створити міждержавні кордони більш прозорими (у сфері екології);
- створити атмосферу взаємної довіри та поваги, розбудови дружніх і взаємовигідних партнерських відносин між сусідніми державами;
- активніше включатися у еколого-економічне, еколого-правове та еколого-політичне міжнародне співробітництво на різних транскордонних рівнях (мікро-, мезо-, макро-);
- впливати на екологічне виховання населення прикордонних районів суміжних держав тощо.

Аналізуючи міжнародне співробітництво України в галузі екології (міжнародні зобов'язання щодо охорони довкілля; транскордонне забруднення; необхідність міжнародного обміну досвідом, технологіями тощо), можна зробити висновок, що розв'язання сучасних екологічних проблем в Україні можливе тільки в умовах широкого й активного співробітництва зі всіма державами світу (особливо з державами-сусідами) у сфері екологічного права, екологічної політики та екологічної економіки [2]. А для цього потрібне фінансування та підтримка на державному рівні освітніх програм з питань екології, створення сприятливого середовища для роботи відповідних спеціалістів (знову ж таки фінансування).

Таким чином, очевидною є гостра потреба у підготовці кадрів у сфері практичної екології, здатних вирішити нинішні соціально-екологічні проблеми і не допустити виникнення нових. Для формування еколого-

моральної культури студентів сільськогосподарських університетів необхідно поліпшити зміст навчальних програм, враховуючи еколого-моральні питання, що відповідає змісту освіти, удосконалити підручники, збільшити випуск літератури екологічного профілю.

Необхідно активізувати участь студентів у різноманітній дослідно-експериментальній, природоохоронній діяльності, організовувати екологічні клуби, гуртки, екологічні табори. Важливим є відображення питань еколого-морального виховання в керівних документах для вищих навчальних закладів. Однак ефективне впровадження цих заходів неможливе через відсутність педагогічних кадрів зі спеціальною екологічною освітою. Стан цих проблем буде залишатися на сучасному рівні, поки Кабінет Міністрів України не приділить особливої уваги їхньому вирішенню. У зв'язку з цим необхідно просити КМУ, Міністерство освіти і науки України, Міністерство охорони навколишнього природного середовища вести активнішу політику щодо підготовки кадрів у сфері екологічного контролю (екологічний менеджмент і аудит), освіти – середньої та вищої. Це стане основою сталого розвитку України в майбутньому.

Література

1. Концепція екологічної освіти України затверджена Рішенням Колегії МОН України № 13/6-19 від 20.12.2001 // Міністерство освіти та науки України [Електронний ресурс]. – Режим доступу :

<http://www.mon.gov.ua>. – Назва з екрана.

2. *Гордун І. М.* Міжнародне співробітництво країн Центральної та Східної Європи з вирішення екологічних проблем / І. М. Гордун // Науковий вісник Волинського національного університету імені Лесі Українки // Национальная библиотека Украины имени В. И. Вернадского [Електронний ресурс]. – Режим доступу :

<http://www.nbu.gov.ua>. – Назва з екрана.

3. *Карнаухова А. М.* Деякі аспекти екологічної політики України в системі транскордонних міжнародних відносин (безпекова компонента) / Карнаухова А. М. // Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. – Харків : Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна, 2005. – Вип. № 702. – С. 98–104.

4. *Малишко М. І.* Екологічне право України : навч. посібник / М. І. Малишко. – К. : Юридична книга, 2001. – 270 с.

5. *Дубович І. А.* Міжнародне співробітництво України у галузі екологічного права, екологічної політики та екологічної економіки / І. А. Дубович // Науковий вісник. – 2006. – Вип. 16. – С. 56–64.